

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету Візнюк Інесси Миколаївни на дисертаційне дослідження Бакка Юлії Валеріївни «Гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки.

Актуальність дисертаційної теми проявляється у її соціальній значущості та унікальних аспектах розвитку самостійності в юнацькому віці, а також у недостатньому вивченні гендерних особливостей цього явища. Дослідження гендерних аспектів у розвитку самостійності сприятиме розкриттю потенціалу сучасної молоді. Необхідність дослідження процесу розвитку самостійності особистості полягає у потребі уточнення й поглибленого вивчення ефективності функціонування людини в умовах мінливості суспільного середовища. Швидке розширення та урізноманітнення сфер діяльності людини вимагають переосмислення попередніх досліджень щодо самостійності особистості та спонукають до подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом наукової діяльності кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за напрямком «Теорія та технологія навчання та виховання в системі народної освіти». Тему дисертації затверджено Вченою радою Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 24.01.2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31.03.2020 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертаційна робота Бакки Ю. В. є відповідною обраній темі й в цілому відображає науковий підхід до вирішення визначеної проблеми. Дослідниця успішно виконує завдання дослідження, базуючись на аналізі наукових джерел і нормативної документації, що стосується розглянутої теми. Дисертація

присвячена теоретичному та емпіричному вивченні зв'язку між розвитком самостійності особистості підліткового віку та її гендерними особливостями.

Досліджено, що юнацький вік є ключовим етапом у становленні особистості, оскільки саме в цей період активно формується Я-концепція, моральна самосвідомість та ідентичність, закріплюються гендерні ролі та соціальні норми. Зазначено, що *гендерні особливості розвитку самостійності* в юнацькому віці залежать від своєрідності процесу соціалізації – засвоєнням типових статево-рольових моделей поведінки; специфікою соціальних вимог, що висуваються до активності й діяльності особистості. Тоді як *гендерні відмінності самостійності особистості* юнацького віку формуються завдяки інтеріоризації суспільно обумовлених зразків, моделей, норм і правил поведінки, що охоплюють не тільки статево-рольовий аспект, але й цільний Я-образ особистості.

У дослідженні розглядаються особливості гендеру з точки зору того, як особистість усвідомлює і приймає свою гендерну приналежність та вибудовує гендерну ідентичність, визначає соціально-рольову самоідентифікацію та Я-образ на основі попередньо отриманого досвіду. Самостійність визначено як інтегральну, системну ознаку особистості, що виявляється в ініціації активності, у вільному виборі цілей, опануванні своєю поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань (с. 63).

Наукова робота ґрунтується на адекватній методологічній та методичній базі, а набір психодіагностичних методик, використаних у дослідженні, відповідає цілям і завданням. Використані методи статистичної обробки гарантують достовірність, надійність та вірогідність отриманих результатів та висновків дисертації. Був здійснений ретельний аналіз отриманих даних із використанням математичних методів статистики (багатофункціональний статистичний критерій кутового перетворення Фішера- ϕ^* , біваріативний непараметричний t -коефіцієнт кореляції Кендала, статистичний T -критерій Вілкоксона) та ін. Обробку результатів емпіричного дослідження здійснено за допомогою статистичного пакету програм SPSS Statistics 21.0, Excel Microsoft 365.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у такому: *уперше* обґрунтовано та досліджено гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; виявлено критерії та визначено показники вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; встановлено взаємозв'язок між розвитком самостійності особистості в юнацькому віці та її гендерними характеристиками; *уточнено і*

поглиблено уявлення про зміст та структуру самостійності як інтегральної, системної ознаки особистості, що виявляється в ініціації її активності, у вільному виборі цілей, опануванні поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань; про конструкт «маскулінність-фемінність» як психодинамічну структуру, що інтегрує у собі соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості; про структурно-функціональні компоненти самостійності особистості: ціннісно-сміслові кореляти самостійності, переконання особистості про самостійність, опосередковану самооцінку самостійності, саморегуляцію і волюву організацію особистості, міжособистісну незалежність; про специфіку розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; дістало подальшого розвитку психологічне знання про становлення самостійності особистості юнацького віку; застосування методів, засобів, прийомів вивчення, коригування та розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей.

4. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

За своєю структурою та обсягом дисертація відповідає вимогам МОН України та є науково й логічно обґрунтованою. Дисертація викладена на 316 сторінках основного тексту, і складається зі вступу, огляду літератури, трьох розділів власних досліджень, аналізу і узагальнення результатів, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел інформації (195 найменувань, із них 72 – іноземними мовами) та додатків.

Заслуговує на схвалення розроблена теоретична модель дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, яка за своїм змістом обумовлена гендерним, діяльнісним, ціннісно-особистісним підходами, поєднання яких, на наш погляд, дає змогу зрозуміти особливості розвитку самостійності особистості, визначити психологічні чинники її становлення, обґрунтувати вплив гендерних ознак на розвиток самостійності особистості юнацького віку. Розроблено та апробовано програму психологічного супроводу з метою розвитку самостійності особистості – її самоініціації, саморегуляції, самореалізації, що активізують конструктивні тенденції у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних. Встановлено дієвість авторського тренінгу щодо формування найважливіших компонентів самостійності як системної якості особистості: ініціально-автономних,

регулятивно-вольових аспектів самостійності, та пов'язаних з реалізацією особистості самостійного стилю власного життя.

Варто підкреслити цінність рецензованої праці з огляду на проведений формувальний етап експерименту, результати якого дають підстави для підтвердження ефективності щодо необхідності модифікації процедури обробки результатів шкали «маскуліність-фемінність» за рахунок введення проміжних, «середніх» показників вимірювання означеного конструкту. Така варіативність дала змогу визначити як основні, так і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості, як-от маскулінний, андрогінно-маскулінний, недиференційований, андрогінний з середнім рівнем андрогінії, андрогінний з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінний і фемінний.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення наукових результатів дисертаційного дослідження полягає у розробці та апробації тренінгової програми, спрямованої на розвиток самостійності для активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає також у розробці методичних рекомендацій для практичних психологів відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей. Застосований у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичне підґрунтя для вивчення гендерних аспектів розвитку особистості в юнацькому віці. Теоретичний та емпіричний матеріал може бути використаний у процесі розробки і викладання навчальних курсів для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія у галузі психології особистості, гендерної психології, вікової та педагогічної психології, психологічного консультування, а також для розроблення спецкурсів з практичної психології.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати дослідження можуть бути рекомендовані для використання у професійній підготовці майбутніх психологів, роботі практичних психологів у навчальних закладах та соціально-психологічних центрах, а також вони можуть бути корисними для будь-якої особи, яка прагне покращити своє благополуччя та соціально-культурне оточення. Підготовлено методичні рекомендації для практичних психологів відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

У першому розділі дисертаційного дослідження *«Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці»* здійснено теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Розкрито наукові уявлення щодо розвитку самостійності особистості у різних концептуальних парадигмах. Представлено теоретичну модель дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

В другому розділі *«Емпіричне дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці»* описано програму емпіричного дослідження, яка зосереджена на організації та методичному забезпеченні вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію для дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості, представлено емпіричну модель дослідження, описано експериментальну групу досліджуваних, проаналізовано отримані емпіричні дані, застосовано методи математичної статистики для їх обробки та проведено всебічну інтерпретацію результатів.

У третьому розділі *«Розвиток самостійності особистості в юнацькому віці»* на основі аналізу та інтерпретації отриманих емпіричних даних, а також їх комплексного статистичного оброблення, була розроблена, апробована та впроваджена тренінгова програма з формування самостійності особистості в юнацькому віці, котра враховує гендерні особливості її розвитку в практичній роботі психолога. Здійснено аналіз ефективності тренінгу розвитку самостійності особистості в юнацькому віці залежно від її гендерних характеристик: андрогінних, фемінних, маскулінних. Встановлено дієвість авторського тренінгу щодо формування найважливіших компонентів самостійності як системної якості особистості: ініціально-автономних, регулятивно-вольових аспектів самостійності, та пов'язаних з реалізацією особистості самостійного стилю власного життя. Виявлено, що характерними рисами переконань про самостійність у досліджуваній андрогінно-фемінній групі є переважання високого рівня вияву придбаної самостійності. Це означає, що вони переважно вважають, що самостійність формується переважно за допомогою зовнішніх факторів у середовищі, де вони функціонують. Одночасно виявлено, що у цій групі спостерігається низький рівень конструктивної ролі самостійності та

високий рівень деструктивної ролі. Це свідчить про те, що у їхніх переконаннях про самостійність переважають уявлення про те, що розвитку самостійності сприяє страх відторгнення та бажання уникнути покарання.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загально висловлюючи позитивну оцінку наукового та практичного значення отриманих дослідником результатів, варто відзначити, що деякі аспекти викликають дискусійний характер, а саме:

1. У представленій у роботі моделі реалізації тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці бракує дещо мотиваційного компонента соціокультурної детермінованості розвитку особистості.

2. У розділі II «Емпіричне дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці» представлено аналіз літературних джерел за темою дослідження, що саме й переобтяжує наукову роботу вже доволі відомою інформацією.

3. У додатках дисертації представлено опис результатів за експериментальними показниками психодіагностичних методик щодо дослідження конструкту «маскулінність-фемінність» особистості юнацького віку. Робота значно виграла б якби текст опису результатів зрізу контрольної та експериментальної груп був представлений ще й в табличній формі в основному тексті.

4. У тексті дисертаційного дослідження виявлено деякі недоліки стилістики та правопису.

Висловлені зауваження та побажання, не зменшують цінність дисертаційного дослідження Бакка Ю. В., але й підкреслюють його позитивну оцінку та значущість. Робота представляє собою високоякісну наукову працю, яка чітко відображає всі аспекти проведеного дослідження. Не виявлено жодних ознак плагіату чи некоректних посилань на джерела в тексті дослідження. Вона повністю розкриває зміст та основні результати роботи автора.

Дисертаційна робота містить оригінальні наукові висновки, які раніше не були представлені, а обґрунтовані результати в сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Основний зміст роботи відображено у 8 публікаціях, із яких 6 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 в міжнародному виданні Web of Science, 1 – у зарубіжних фахових періодичних виданнях та збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз.

Висновок.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що дисертація на

міжнародному виданні Web of Science, 1 – у зарубіжних фахових періодичних виданнях та збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз.

Висновок.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія Бакка Юлії Валеріївни на тему «Гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці» є завершеним науковим дослідженням, яке містить нове вирішення актуальної наукової та практичної проблеми визначення конструкту «маскулінність-фемінність», що розглядається як психодинамічна структура, яка інтегрує у собі біологічні та соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості й включає компоненти «маскулінності» і «фемінності» Я-реального та Я-ідеального образів, котрі можуть знаходитися у динамічній рівновазі, доповнюючи або протиставляючи себе один одному, що має суттєве наукове й практичне значення.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження заслуговує на схвалення, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами згідно Наказу МОН України № 759 від 31.05.2019), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами)), а її автор заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Інесса ВІЗНЮК